

А.Ф.В.ДИСТЕРВЕГ ПРО ПРИНЦИП САМОДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ У НАВЧАННІ

Курашова В.О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Анотація. У статті мова йде про визначення сутності і шляхів реалізації принципу самодіяльності дитини у навчанні у творчо-педагогічній спадщині А.В.Дістервега. Показано, що цей принцип став ґрунтом для розробки ученим цілепокладання та змісту теорії розвивального навчання, визначення вікової періодизації та конкретизації дидактичних правил. У вихованні і навчанні найважливішим є суб'єктивний початок. Увесь педагогічний процес, за А.В.Дістервегом, має підпорядковуватися освіті учня, його розвитку і самореалізації.

Ключові слова: принцип, самодіяльність, правила дидактики, розвивальне навчання.

Аннотация. Курашова В.О. А.Ф.В.Дистервег о принципе самодеятельности ребенка в обучении. В статье речь идет об определении А.В. Дистервегом сущности и путей реализации принципа самодеятельности ребенка в процессе обучения. Аргументировано, что этот принцип послужил основанием для разработки ученым системы целей, задач, содержания теории развивающего обучения, определения возрастной периодизации и конкретизации дидактических правил А.В. Дистервегом. В воспитании и обучении важнейшим есть субъективно начало. Весь педагогический процесс, за А.В.Дистервегом, должны подчиняться образованию ученика, его развитию и самореализации.

Ключевые слова: принцип, самодеятельность, правила дидактики, развивающее обучение

Annotation. Kurashova V.O. A.F.V.Disterveg about a principle of amateur performance of the child in learning. In the paper the question is about A.V.Disterveg's definition of nature and paths of realization of a principle of amateur performance of the child during learning. It is argued, that this principle has formed the establishment for development by the scientist of system of the purposes, problems, the contents of the theory of educating learning, definition age периодизации and concrete definitions of didactic rules of A.V.Disterveg. In education and learning by the major there is a subjective beginning. All pedagogical process, for A.V.Disterveg, should submit to education of the pupil, his development and self-realization.

Keywords: principle, amateur performance, rules of the didactics, educating learning.

Вступ.

На сучасному етапі реформування освіти в Україні актуального звучання набули питання інтегрування досягнень світової та вітчизняної педагогічної думки. За таких умов визначено пріоритет глибокого і системного вивчення та творче використання культурно-історичної спадщини кращих просвітян, науковців світу, фундаторів педагогіки як науки. Приєднання системи освіти України до Болонського процесу вимагає орієнтації навчально-виховного процесу на формування в кожній особистості досвіду самостійної ініціативної навчальної діяльності.

Вивчення стану наукової розробки означеної наукової проблеми показало, що не зважаючи на значну кількість наукових праць з історії світової педагогічної, серед досліджень нема окремого ґрунтовного дослідження, присвяченого вивченню питань становлення і розвитку ідеї самодіяльності в педагогічній теорії та шкільній практиці. Виконані теоретичні й методологічні дослідження висвітлюють окремі аспекти розвитку загальної освіти у контексті глобалізації цих процесів (О.В.Глузман, В.І.Луговий, Л.П.Пуховська, І.Ф.Прокопенко, О.В.Сухомлинська, Л.О.Хомич та ін.); хронологічні дослідження розкривають досягнення відомих вітчизняних і зарубіжних просвітян (Н.П.Дічек, Л.С.Бондар, Н.С.Побірченко, Н.Б.Антонець та ін.), науковці А.В.Троцько, Н.М.Якушко, О.М.Микитюк, О.В.Попова та ін. окремі аспекти організації навчання згідно з принципом самодіяльності розглядали через призму розвитку учнівських і студентських органів самоврядування, здійснення науково-дослідної роботи на різних рівнях загальної і професійної освіти.

Вищевикладене аргументує доцільність аналізу й узагальнення питань сутності і шляхів реалізації принципу самодіяльності у навчанні у творчо-педагогічній спадщині фундатора педагогіки як науки, автора теорії розвивального навчання А.В.Дістервега.

Тема даного дослідження є складовою комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки "Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах" (РК №1-200199004104) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Формулювання цілей роботи

Мета даної статті полягає у визначенні сутності та шляхів реалізації принципу самодіяльності у навчанні за А.В.Дістервегом.

Результати досліджень

Як відомо, А.В. Дістервег – видатний німецький педагог, представник прогресивної німецької буржуазно-демократичної педагогіки середини ХІХ ст., в історії світової педагогічної думки справедливо вважається науковцем, що першим теоретично обґрунтував принцип самодіяльності дитини у навчанні.

Високий рівень освіти (А.В. Дістервег в Герборнському, Тюбінгенському університетах вивчав математику, філософію, історію, здобув ступінь доктора філософії), захоплення у студентські роки

педагогічними ідеями Ж.-Ж. Руссо та Й.Г.Песталоцці, широка педагогічна практика стали ґрунтом для формування педагогічної системи ученого, спонукало його розробляти напрями реформування народної школи як середовище розвитку в дітей самостійного мислення і активності, віднайти способи підготовки вчительських кадрів для такої школи.

Плідну педагогічну діяльність (довгий час очолював учительські семінарії Німеччини, де викладав педагогіку, математику, німецьку мову, водночас був учителем початкових класів у школах при цих семінаріях) А.В. Дістервег поєднував з літературною та методичною діяльністю. Керуючи вчительськими семінаріями у Мерсі, в Рейні (1820 – 1847), Берліні (1832 – 1847) А.В. Дістервег підготував понад 20 підручників і методичних керівництв з математики, астрономії, природознавства, географії, рідної мови, поширені по всій Німеччині (у тому числі – „Елементарну геометрію”, яка 1862 р. була видана російською мовою). У 1827 р. А.В. Дістервег заснував і до останніх днів життя редагував педагогічний журнал „Рейнські листки для виховання з особливою увагою до народної школи”. З 1851 р. він видавав „Педагогічні щорічники”.

Педагог 1835 р. видав „Керівництво до освіти німецьких учителів”, в якому виклав свої прогресивні погляди на загальні завдання та принципи навчання. Перша частина керівництва була присвячена загальним питанням педагогіки і дидактики, друга (написана у співавторстві з іншими вчителями) – викладанню окремих дисциплін. Ця книга залишається популярною і нині в усіх європейських країнах. Всього А.В. Дістервегом було написано понад двохсот робіт, які користувалися великою популярністю в Німеччині та в усьому світі.

А.В. Дістервега правомірно вважати основоположником педагогічної освіти в Німеччині. Учений був прихильником корінного поліпшення справи підготовки вчителів початкових класів. Ще за життя учений отримав почесне звання „Вчителя німецьких учителів”.

У своїх педагогічних працях учений визначив сутність виховання особистості дитини, обґрунтував цілі, завдання та основні принципи. Так, основною метою виховання визнавав виховання гуманних людей і свідомих громадян, виховання в них любові до всього людства і свого народу, здатних до самореалізації і творчості. Основними принципами виховання А.В. Дістервег вважав природовідповідність, культуровідповідність, самодіяльність. Головною метою навчання педагог визначав розвиток розумових сил і здібностей особистості. Він підкреслював, що цінність мають тільки ті знання і навички, які були набуті учнем самостійно в процесі творчої навчальної праці.

Як і Я.А. Коменський, А.В. Дістервег надавав великого значення принципу природовідповідності, тобто слідування природному розвитку людини, врахування вікових та індивідуальних особливостей. Педагог наголошував на необхідності досконалого вивчення дитячої уваги, пам'яті, мислення; він вбачав у психології „основу науки про виховання”. Подібно до Й.Г. Песталоцці, А.В. Дістервег запевняв, що від природи людині властиві індивідуальні задатки, які потребують збудження і спонукання до саморозвитку: „...Природа – це сила. Вона одна непереможна на Землі. Без віри в природу неможливе природо відповідне успішне виховання” [1].

Педагог у визначенні ступенів природного розвитку дитини виходив з міри її самостійності і самодіяльності у процесі пізнання та формування досвіду навчання. Перший ступінь – від народження до 9 років – ступінь панування відчуттів, інтенсивного фізичного розвитку. Мета цього періоду – розвивати фантазію і любов до казок. У цей віковий період, за А.В. Дістервегом, першочергово слід звертати увагу на збереження і розвиток природної допитливості дитини, стимулювання до прояву нею самостійності як чинника поступового дорослішання. Другий ступінь – від 9 до 14 років – панування пам'яті. Мета цього періоду – сформувати необхідні навчальні навички. Головним чином самодіяльність на цьому етапі виявляється в ініціативному навчанні, самостійному опануванні навичками і прийомами навчальної діяльності. Третій ступінь – від 14 до 16 років – панування розуму. У цьому віці в підлітків уявлення виникають в логічній послідовності, сила мислення розвивається, формуються тверді моральні принципи, що стають ґрунтом для моральних переконань. Це – період вільного самовизначення особистості, коли педагог впливати може лише опосередковано створюючи необхідні умови для прояву самостійності суджень, стимулюючи особистісні прагнення підлітків тощо.

Вимагаючи від педагогів природовідповідних дій, А.В. Дістервег усвідомлював, що виховні впливи мають передусім відповідати вимогам, духу часу, рівневі розвитку культури народу, до якого належить індивід. Таким чином педагог проголошував принцип культуровідповідності. Його сутність, на думку педагога, полягає в тому, що виховання відбувається в умовах певного часу і місця. При цьому слід враховувати як розвиток сучасної культури так і культурні надбання попередніх поколінь в різні історичні епохи. Учений вважав, що історично зумовлені є поняття істини, краси і добра. „Істина, - за А.В. Дістервегом, - знаходиться у вічному русі разом із людським родом”. Тому найвищу мету освіти як історично і соціально зумовленого явища він визначав „...самодіяльність на служінні істині, красі і добру” [2]. У контексті сучасних інтеграційних процесів в галузі освіти, приєднання до Болонського процесу на перший план виступають питання формування внутрішніх і зовнішніх стимулів до самодіяльності учнівської і студентської молоді у різних галузях життєдіяльності суспільства.

Спираючись на надбання німецької класичної філософії, зокрема на міркування і висновки Фіхте, А.В. Дістервег увів поняття самодіяльності в педагогіці. Позиція педагога така: природний розвиток здібностей дитини у процесі виховання і навчання пов'язане передусім з розвитком розумової самостійності, вмінням

самостійно міркувати. „Бути людиною – означає бути самостійною у прагненні до розумних цілей,” – писав німецький педагог [3]. Самодіяльність в розумінні А.В. Дістервега – це вільне самостійне пізнання, що дає змогу побачити особистості шляхи і засоби самоосвіти.

Учений розробив ступені розвитку самодіяльності відповідно до ступенів природного розвитку дитини. Перший ступінь – від народження до року – самодіяльність проявляється як прагнення до фізичних рухів. Тому основний засіб розвитку самодіяльності – фізична активність дитини у грі. Другий ступінь – приблизно до десяти років – самодіяльність як духовне сприйняття виявляється у виявленні відчуттів, у прагненні до самостійного, вільного чуттєвого пізнання. Третій ступінь – до чотирнадцяти років – самодіяльність виявляється у прагненні до навчання, активної пізнавальної діяльності. Сприйняття і самодіяльність на цьому ступені розвиваються у єдності. Четвертий ступінь – після чотирнадцяти років – самодіяльність як формування ідеалів, вміння робити висновки, усвідомлювати і нести відповідальність за свої вчинки.

Таке розуміння самодіяльності дитини у навчанні дозволило німецькому педагогові обґрунтувати основні положення дидактики розвивального навчання. Зокрема, хід такого навчання педагог бачив поетапно: 1) – чуттєве пізнання через зовнішнє збудження сенсорних аналізаторів; 2) – раціональне пізнання через мислення; 3) – прояв самодіяльності у вільній творчості. Найсуттєвіші вимоги до організації розвивального навчання А.В. Дістервег висловив у 33 законах і правилах навчання. Зокрема педагог класифікував ці закони і правила у чотири групи дидактичних правил, які залишаються значущими і в наш час [4; 5].

Перша група – правила щодо суб'єкта шкільної освіти, зорієнтовані на врахування психологічних особливостей дитячого розвитку. Вони містили вимоги навчати природовідповідно, враховувати індивідуальні особливості; навчати наочно, послідовно, неперервно: „Вчи якомога менше!"; „Не вчи того, що для учня, доки він це вчитиме, ще не потрібне, і не вчи того, що для учня згодом тим паче не буде потрібним „Веди навчання не науковим, а елементарним способом”, „Поганий вчитель підносить істину, хороший вчить її знаходити” та ін.

Друга група – правила щодо предмета, що вивчається. Вони передбачали розподіл навчального матеріалу відповідно до рівня розвитку учня; розкриття основ науки; логічний розподіл навчального матеріалу на відносно завершені частини; встановлення міжпредметних зв'язків та ін.: „Розподіляй матеріал... відповідно до рівня і законів розвитку дитини”; „Затримуйся головним чином на вивченні основ”; „Повертайся часто до першоосновних вивчених понять”; „Враховуй під час вибору методів навчання природу предмета”; „Зміст навчання має відповідати рівневі сучасної науки” та ін. Щодо методів навчання педагог пріоритет надавав тим, що збуджують роботу думки учнів, їх розумову самодіяльність: евристичний метод, жива бесіда, діалог, дослідницький метод (для учнів середніх і старших класів).

Третя група – правила про врахування зовнішніх умов навчання, місця, часу і т.д. Вони включали послідовність розподілу навчальних предметів, їх зв'язок із життєвою перспективою вихованців, опору на особливості соціокультурного середовища.

Четверта група – правила, що стосувалися професійних якостей вчителя. На думку науковця успіх навчання, розвиток дитячої самодіяльності можливі лише за умови керівної (часто – опосередкованої) ролі вчителя. А.В.Дістервег виступав за піднесення морального рівня, загальної, спеціальної наукової педагогічної культури вчителів, вважаючи, що священний обов'язок кожного вчителя – постійно працювати над собою, займатися самоосвітою. Як і Я.А.Коменський, він надавав значення чітко розробленому навчальному плану, яким керується вчитель, підручнику, але на відміну від свого чеського колеги, А.В.Дістервег був упевнений, що кінцевий результат визначається вчителем, який досконало володіє предметом, любить дітей і свою професію. Учитель має прагнути, щоб викладання було цікавим, захоплюючим для дітей; навчання має бути енергійним, відображувати силу характеру вчителя; учитель має слідкувати за правильністю мовлення учнів, правильним викладом думки під час відповіді на запитання; учитель не має права ніколи зупинитися у своєму розвитку; він повинен постійно збагачувати свої знання і розвивати професійні здібності. Тільки так він може здобути авторитет серед учнів, своїм прикладом самодіяльності у навчанні і виконанні професійних зобов'язань може сформувати самодіяльну, творчу, активну особистість [5].

Сформульовані А.В. Дістервегом розуміння сутності та шляхів реалізації принципу самодіяльності дитини у навчанні засобом дотримання дидактичних правил несуть в собі невичерпний гуманістичний потенціал. Насичені духом людяності, вони актуалізують імператив І. Канта: кожна людина є самоціль. У вихованні і навчанні найважливішим є суб'єктивний початок. Увесь педагогічний процес, за А.В.Дістервегом, має підпорядковуватися освіті учня, його розвитку і самореалізації.

Подальшої ґрунтовної розробки потребують питання критичного аналізу змістовно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу відповідно до принципу самодіяльності в сучасній загальноосвітній школі.

Використана література

1. Гуманистическая мысль, школа и педагогика эпохи позднего Средневековья и начала Нового времени (Исследования и материалы): Сб. науч. тр. /Под ред. К.И. Салимовой, В.Г. Безрогова.– М.: Изд-во АПН СССР, 1990.– 200 с.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения М.: Учпедгиз, 1956. –С. 136-203.

3. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для пед. учебных заведений / Под ред. А.И.Пискунова – 2-е изд., испр. и дополн. – М.: Сфера, 2001. – 512 с.
4. Джуринский А.Н. История образования и педагогической мысли: Учеб.для студвысш.учеб.заведений.- М.: ВЛАДОС, 2004. – 400 с.
5. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Сост. и автор ввдных статей чл.-кор. АПН СССР, проф. А.И. Пискунов –М.: Просвещение, 1971. –560 с.

Надійшла до редакції 06.12.2007р.